

การปรับเปลี่ยนกายภาพของเขต พุทธาวาสวัดใหญ่สุวรรณาราม: ข้อพิจารณาในบริบทประวัติศาสตร์ และงานช่างเพชรบุรี

ตะวัน วีระกุล

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยศิลปากร

งานศึกษาภายใต้ชุดโครงการวิจัยเมธีวิจัยอาวุโส สกว.
ศาสตราจารย์ ดร. เสมอชัย พูลสุวรรณ (RTA5880010)

วารสารสังคมวิทยามานุษยวิทยา 35(2): กรกฎาคม - ธันวาคม 2559

บทความ

**Physical Alterations of the Ecclesiastic Section
of Wat Yai-suwannaram, Phetchaburi:
A consideration in the historical and
the Phetchaburi's craftsmanship contexts**

Tawan Weerakoon

Faculty of Architecture, Silpakorn University

บทความนี้ทำการสำรวจการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของเขตพุทธาวาสวัดใหญ่สุวรรณาราม จังหวัดเพชรบุรี โดยสัมพันธ์กับการปฏิสังขรณ์วัดครั้งใหญ่โดยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ในกลางพุทธศตวรรษที่ 23 และการปฏิสังขรณ์วัดโดยกลุ่มช่างพื้นเมืองนำโดยขุนศรีวิชัย ในสมัยรัชกาลที่ 5 การปฏิสังขรณ์วัดในคราวแรก ได้เพิ่มอาคารศาลาการเปรียญขึ้นมาในแนวแกนประธาน ซึ่งแสดงให้เห็นความสำคัญเชิงคุณค่าที่เทียบได้กับพระเจดีย์ในผังวัดสมัยอยุธยาตอนปลายทั่วไป และคงเกี่ยวข้องกับฐานานุศักดิ์ของอาคารที่เคยทำหน้าที่เป็นท้องพระโรงในพระราชวังของกรุงศรีอยุธยามาก่อน ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีการสร้างพระระเบียงขึ้นล้อมรอบพระอุโบสถ ทำให้สร้างการตัดขาดทางพื้นที่ซึ่งอาจเป็นผลมาจากการรับรู้ความหมายว่าพระอุโบสถเป็นเขตเฉพาะของสงฆ์ ส่วนศาลาการเปรียญนั้นเป็นพื้นที่อเนกประสงค์ที่พระสงฆ์และฆราวาสใช้ร่วมกัน การปฏิสังขรณ์ในครั้งนี้ แสดงชั้นเชิงช่างในการออกแบบสถาปัตยกรรมได้อย่างแยบคาย แสดงให้เห็นว่าสกุลช่างท้องถิ่นได้รับการพัฒนาขึ้นในเมืองเพชรบุรีมาแล้วระยะหนึ่งแล้ว โดยสัมพันธ์กับการที่วัดได้พัฒนาตัวเองเป็นสำนักช่าง

คำสำคัญ วัดใหญ่สุวรรณาราม, สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช, ขุนศรีวิชัย, งานช่าง, เพชรบุรี

บทคัดย่อ

ABSTRACT

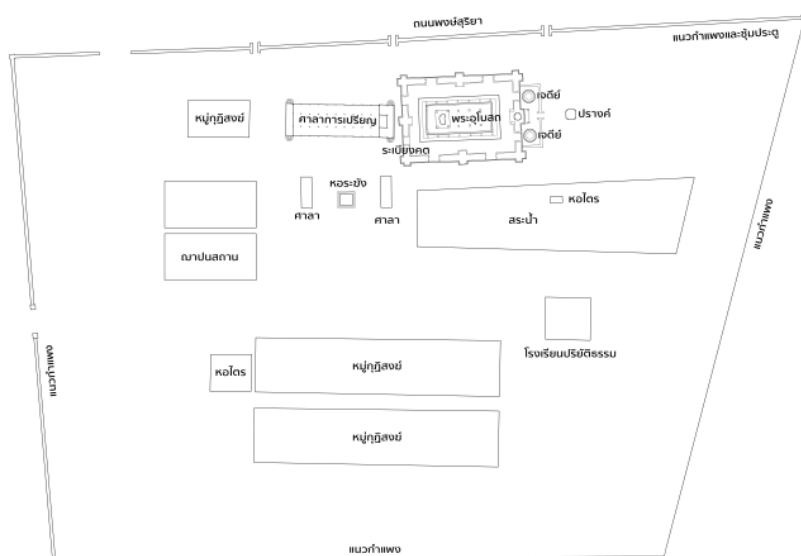
This study investigates the physical development of the ecclesiastic area of Wat Yai-suwannaram, Phetchaburi, focusing on two phases of substantial modification of the area during the late 17th century and during the fifth reign of the Bangkok Period was accomplished by monastery artisans, led by their master, *Khun Sri-wangyot*. In the first phase, a preaching hall (*sala-kan-parian*) was added into its main axis right behind the pre-existing ordination hall. The position symbolised the significance of the building, most likely associated with its previous status as one of the royal audience halls in the Ayutthaya Palace. In the second phase, a gallery was constructed to surround the ordination hall, which illustrates the key idea to build a clear physical and symbolic separation between the ordination hall and the preaching hall. Truly appreciable in this subsequent renovation of the temple is its splendid craftsmanship and architectural design which represent the enduring development of local Buddhist-art schools patronised by and centred at the monasteries in the area.

keywords Wat Yai-suwannaram, Somdet Taeng-mo, Khun Sri-wangyot, craftsmanship, Phetchaburi

บทนำ

วัดใหญ่สุวรรณาราม จังหวัดเพชรบุรี เป็นวัดที่มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาย้อนไปอย่างน้อยถึงสมัยอยุธยาตอนปลาย และเป็นแหล่งรวมของงานศิลปะสถาปัตยกรรมตั้งแต่สมัยปลายกรุงศรีอยุธยาจนถึงราวสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นวัดที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นที่รวมผลงานช่างในสายสกุลเพชรบุรีหลายแขนง ทั้งงานสถาปัตยกรรมเครื่องไม้และเครื่องปูน งานแกะสลักไม้ งานจิตรกรรม และงานปูนปั้นประดับอาคาร โดยเป็นผลงานของทั้งช่างหลวงและช่างราษฎร์พื้นเมืองจากต่างยุคต่างสมัย อันเป็นตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นกระบวนการบูรณะพุทธศาสนสถานในบริบทเชิงเวลาที่ยาวนานกว่าสองร้อยปี

ผังบริเวณวัดใหญ่สุวรรณารามในปัจจุบันเป็นรูปสี่เหลี่ยมคางหมู ประกอบด้วยเขตพุทธาวาสตั้งอยู่ทางปากเหนือและเขตสังฆาวาสตั้งอยู่ทางปากใต้ โดยมีสระน้ำใหญ่ตั้งอยู่ย่านกลางระหว่างเขตทั้งสองค่อนไปทางตะวันออก มีกำแพงแก้วก่ออิฐถือปูนล้อมรอบวัด บน

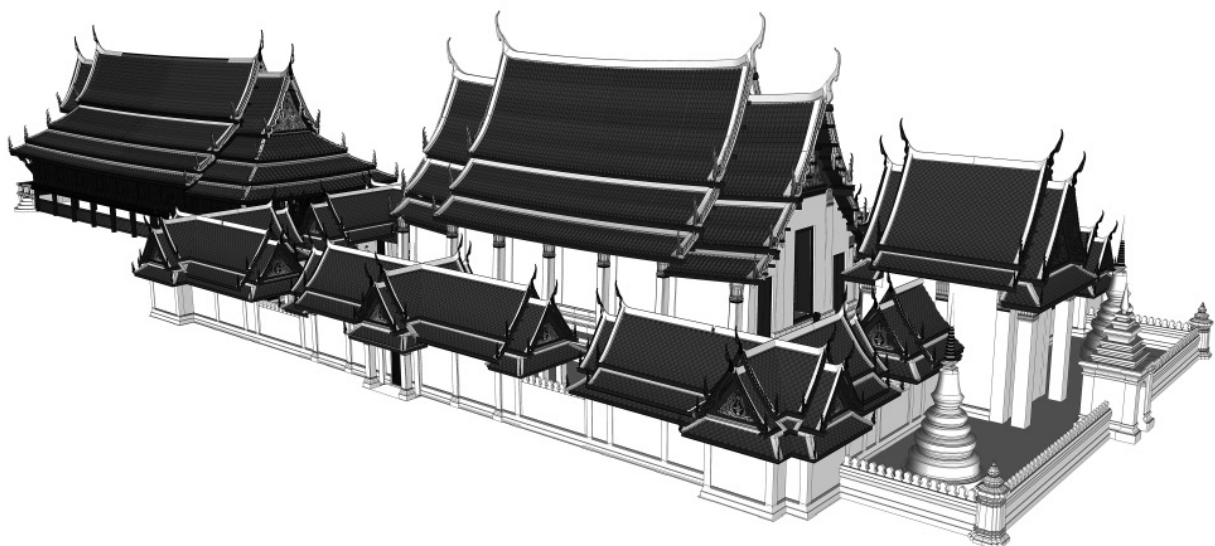

ภาพ 1 ผังบริเวณวัดใหญ่สุวรรณารามในปัจจุบัน
(ภาพแสดงผังบริเวณ: ตะวัน วีระกุล; ลิขสิทธิ์เป็นของผู้เขียนบทความ)

ห้วมุกำแพงประดับด้วยหัวเม็ดทรงมณฑป และมีซุ้มประตูทรงมงกุฎประจำอยู่บนแนวกำแพง แก้วด้านเหนือ (ภาพ 1) ภายในเขตพุทธาวาสประกอบด้วยอาคารหลักสองหลัง ตั้งอยู่เรียงกัน อยู่ตามแนวแกนประธานจากตะวันออกไปตะวันตก ได้แก่ พระอุโบสถก่ออิฐถือปูน หลังคา หน้าจั่วลดสองชั้น มุงด้วยกระเบื้องกาบกล้วยและประดับด้วยช่อฟ้าใบระกา และ ศาลาการเปรียญซึ่งเป็นอาคารเครื่องไม้ยกพื้นขนาดใหญ่ หลังคาทำเป็นทรงหน้าจั่วลดสองชั้น ชัก หลังคาพาไลซ้อนกันสามตับโดยรอบอาคาร ทั้งหมดนี้มุงด้วยกระเบื้องกาบกล้วยประดับช่อฟ้า ใบระกา เฉพาะจั่วหลังคาด้านตะวันตกทำเป็นทรงมุขประเจิด ต่างจากด้านตะวันออกที่เป็น ทรงจั่วธรรมดา รอบพระอุโบสถมีระเบียงคดซึ่งทำเป็นทำนองศาลารายตัดขาดเป็นหลังๆ ต่อ เชื่อมด้วยแนวกำแพงแก้ว บนสันกำแพงประดับด้วยใบเสมา ย่านกลางระเบียงด้านทิศตะวันออกมีซุ้มประตูทางเข้าขนาดใหญ่เปิดเข้าสู่ลานพระอุโบสถ ทำเป็นรูปอาคารทรงไทยหลังคา ลดสองชั้นวางตัวตัดขวางกึ่งกลางแนวระเบียงและศาลาราย ด้านหน้าซุ้มรูปอาคารทรงไทยมีการชักกำแพงแก้วก่อล้อมลานรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีซุ้มประตูก่ออิฐตั้งประจำอยู่ย่านกลาง กำแพงแก้ว และมีเจดีย์กลมสององค์ตั้งอยู่ภายในลาน ขนาบสองข้างซุ้มประตูระเบียงอย่าง สมมาตร (ภาพ 2)

ภาพ 2 เขตพุทธาวาสวัดใหญ่สุวรรณาราม

(แบบสถาปัตยกรรมสามมิติ: ตะวัน วีระกุล; ลิขสิทธิ์เป็นของผู้เขียนบทความ)

นอกเหนือจากกลุ่มอาคารสำคัญตามแนวกั้นประธานดังกล่าวมาแล้ว ภายในเขตพุทธาวาส ยังมีอาคารและสิ่งก่อสร้างบริวารอื่นๆ ได้แก่ ปราสาทและเจดีย์รายหลายองค์ภายนอกลานกำแพงแก้วทางด้านหน้าของพระอุโบสถ และหอระฆังก่ออิฐถือปูนซึ่งตั้งอยู่ทางด้านทิศใต้ของศาลาการเปรียญ ทำเป็นอาคารเรือนยอดสองชั้นทรงไทยผสมฝรั่งกับศาลาบาตรเครื่องไม้ประดับช่อฟ้าใบระกา สำหรับเขตสังฆาวาสซึ่งตั้งอยู่ด้านปากใต้ภายในเขตวัด มีสิ่งก่อสร้างสำคัญคือกลุ่มกุฏิสงฆ์และหอไตร เป็นเรือนไทยเครื่องไม้หลายหลังประกอบรวมเป็นหมู่ใหญ่ มีงาณาบริเวณและสิ่งก่อสร้างภายในวัดใหญ่สุวรรณารามในสภาพปัจจุบันดังได้บรรยายมาเป็นผลส่งสมจากการสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์หลายคราวในอดีต บทความนี้เป็นการสำรวจพัฒนาการของผังและลักษณะทางกายภาพของเขตพุทธาวาส วัดใหญ่สุวรรณาราม โดยเชื่อมโยงการวิจัยเอกสารกับการศึกษาวิเคราะห์ตัวผังสถาปัตยกรรมและงานศิลปกรรมภายในวัด ตลอดจนกรณีศึกษาเชิงเปรียบเทียบ เพื่อทำความเข้าใจเงื่อนไขเชิงประวัติศาสตร์ที่นำมาสู่รูปแบบเฉพาะของศิลปสถาปัตยกรรมของวัดใหญ่สุวรรณาราม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของการปฏิสังขรณ์ครั้งสำคัญ 2 ครั้ง ได้แก่ เรื่องเล่าเกี่ยวกับการปฏิสังขรณ์วัดโดยพระเถระชั้นผู้ใหญ่ในสมัยอยุธยาตอนปลาย และบันทึกที่อ้างถึงงานช่างเมืองเพชรบุรีในช่วงที่มีการปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ 5

“วัดใหญ่ฯ” ในตำนาน

จากการสำรวจเอกสารเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของวัดใหญ่สุวรรณาราม ไม่พบเอกสารร่วมสมัยแต่พบว่ามีเรื่องเล่าที่ได้รับการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรในชั้นหลังลงมา ซึ่งเชื่อมโยงความสำคัญของวัดกับประวัติความเป็นมาของ “สมเด็จพระสังฆราชแดงโม (ทอง)” หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า “สมเด็จพระเจ้าแดงโม” โดยชาวเพชรบุรีในปัจจุบันเชื่อกันว่ารูปประติมากรรมหล่อด้วยสำริดขนาดเท่าคนจริง ทำเป็นรูปพระภิกษุนั่งพับเพียบประนมมือถือดอกบัว ประดิษฐานอยู่เบื้องหน้าพระประธานภายในพระอุโบสถของวัด เป็นรูปเหมือนของสมเด็จพระเจ้าแดงโม และมีตำนานเล่าสืบต่อกันมากกว่าสมเด็จพระเจ้าแดงโมเป็นผู้ปฏิสังขรณ์ “วัดใหญ่ฯ” แห่งนี้ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย ดังที่รัชกาลที่ 5 ทรงมีพระราชหัตถเลขา

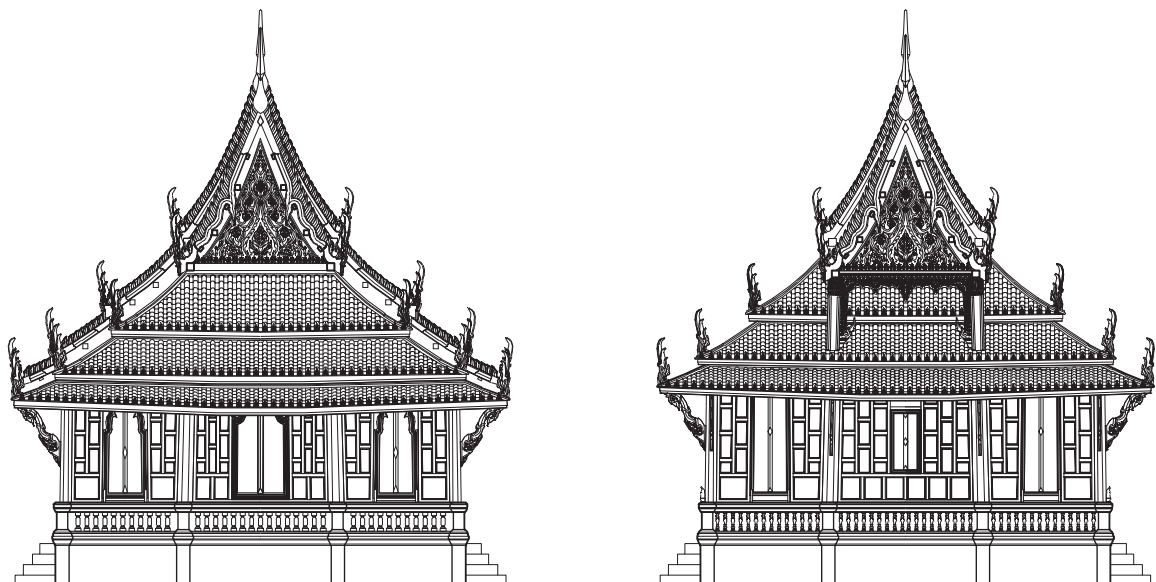
เล่าเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินเมื่อคราวเสด็จประพาสมณฑลราชบุรี ร.ศ. 128 (พ.ศ. 2452) ว่า “ท่านองค์นี้เป็นสามเณรอยู่ในเมืองเพชรบุรี ลงอาบนํ้าพบเปลือกแดงโมลอยมา เก็บเปลือกแดงโมนั้นกิน พวกเพื่อนศิษย์วัดด้วยกันล้อเลียนอ้ออายุจึงหนีเข้าไปยังกรุง ตั้งหน้าเรียนพระปริยัติธรรมจนเป็นพระราชอาคันตุกะ แล้วจึงได้กลับออกมาปฏิสังขรณ์วัดนี้” (กรมศิลปากร 2499, 26) ทั้งนี้ เรื่องเล่า/ตำนานเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินส่วนใหญ่ จะยืนยันความเป็นบุคคลในประวัติศาสตร์โดยอ้างอิงเนื้อความจากพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ที่กล่าวถึงสมเด็จพระเจ้าตากสินครั้งมีสมณศักดิ์เป็นพระสุวรนุชนิ ได้เป็นแม่กองบูรณะมณฑลพระพุทธรูปบาทเมื่อ พ.ศ. 2245 ในรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าเสือ (กรมศิลปากร 2507, 296)

เรื่องเล่าเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินในหนังสือ *สมุद्रาชาบุรี* ซึ่งตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2468 กล่าวถึงประวัติการบวชที่วัดใหญ่สุวรรณาราม ก่อนจะได้ไปอุปสมบทเป็นพระภิกษุที่กรุงศรีอยุธยา และมีชื่อเสียงโด่งดังจนได้ถวายงานให้ราชสำนัก ต่อมาได้รับแต่งตั้งเป็นพระราชอาคันตุกะที่พระสุวรนุชนิ ก่อนจะถวายพระพรลากลับไปบูรณปฏิสังขรณ์วัดใหญ่ฯ อันเป็นมูลสถานศึกษาของท่าน (ฉลอง สุนทราวาณิชย์ 2550, 190) ในช่วงท้ายชีวิตของสมเด็จพระเจ้าตากสิน ท่านได้ขึ้นไปทำหน้าที่นายงานกำกับการณ์บูรณปฏิสังขรณ์มณฑลพระพุทธรูปบาท สระบุรี ก่อนจะได้ถึงแก่กรรมหลังจากนั้นไม่นาน เรื่องเล่าเกี่ยวกับประวัติชีวิตของสมเด็จพระเจ้าตากสิน โดยเฉพาะที่อ้างถึงการบูรณปฏิสังขรณ์มณฑลพระพุทธรูปบาท สระบุรี ตามพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา เป็นพื้นฐานของข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับช่วงเวลาของการปฏิสังขรณ์วัดใหญ่ฯ โดยสมเด็จพระเจ้าตากสินว่าน่าจะเกิดขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าเสือ (พ.ศ. 2246 - 2251) อนึ่ง วัดใหญ่ฯ ในขณะนั้นน่าจะมีอาคารพระอุโบสถเป็นหลักประธานของวัดอยู่แล้ว แต่ศิลปสถาปัตยกรรมสำคัญที่เพิ่มเข้ามาในผังบริเวณของวัดคือศาลาการเปรียญ ซึ่งเชื่อกันว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินได้ประกอบสร้างจากท้องพระโรงที่ได้รับพระราชทานจากราชสำนักกรุงศรีอยุธยา (ฉลอง สุนทราวาณิชย์ 2550) โดยปลูกอยู่ต่อท้ายจากพระอุโบสถในแนวเดียวกัน ทำให้เกิดแนวแกนประธาน (ตะวันออก-ตะวันตก) ของเขตพุทธาวาส ต่อเชื่อมอาคารทั้งสองหลังเข้าด้วยกันดังที่ปรากฏในปัจจุบัน

นอกจากนี้ ตำนานเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสิน ยังเปิดประเด็นน่าสนใจเกี่ยวกับที่ตั้งของวัดใหญ่สุวรรณาราม ซึ่งกล่าวถึงท่าน้ำที่สมเด็จพระเจ้าตากสินในวัยเด็กได้มาเล่นน้ำก่อนที่จะ

ได้มาบวชเณรที่วัดใหญ่ฯ ขณะที่ในปัจจุบันวัดใหญ่ฯ ตั้งอยู่ห่างพอสมควรจากแนวแม่น้ำเพชรบุรี บริเวณ “คลองกระแซง” ที่แม่น้ำไหลผ่านตัวเมืองเพชรบุรีหน้าวัดมหาธาตุและวัดพลับพลาชัย อย่างไรก็ตาม ผู้รู้ท้องถิ่นของเพชรบุรีและผู้เขียนหนังสือ *ประวัติสังเขป วัดใหญ่สุวรรณาราม* จังหวัดเพชรบุรี ได้เคยสืบค้นแนวแม่น้ำเพชรบุรีสายเดิม และให้ความเห็นไว้ว่ามีแนวแม่น้ำสายเก่าไหลผ่านวัดใหญ่ฯ (บุญมี พิบูลสมบัติ 2508, 6) และหากพิจารณาเนื้อความในพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาที่อ้างถึงเหตุการณ์พระยาละแวกบุกเข้าปล้นเมืองเพชรบุรีในรัชสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชา เมื่อ พ.ศ. 2115 (กรมศิลปากร 2507, 77) จะทราบได้โดยประมาณถึงที่ตั้งของตัวเมืองเพชรบุรีในสมัยอยุธยาว่าเคยล้อมรอบด้วยกำแพงก่ออิฐและมีคลองกระแซงทำหน้าที่เป็นคูเมืองด้านตะวันตก ตำแหน่งที่ตั้งวัดใหญ่ฯ น่าจะอยู่ภายในตัวเมือง โดยเคยมีแนวคูเมืองด้านเหนือไหลผ่านวัด นอกจากนี้ หนังสือ *สมุทรสาครบุรีฯ* ได้บรรยายลักษณะของเมืองเพชรบุรีเก่า เท้าที่สามารถสืบค้นได้จากร่องรอยต่างๆ ที่หลงเหลืออยู่ในช่วงปลายทศวรรษ 2460 โดยกล่าวว่าแนวกำแพงเมืองเก่าด้านทิศเหนือ น่าจะพาดผ่านวัดใหญ่ไปจนถึงคลองกระแซง ซึ่งเป็นไปได้ว่าตรงกับแนวถนนที่ตัดผ่านด้านเหนือของวัดใหญ่ฯ ในปัจจุบัน (ฉลอง สุนทรวาณิช 2550, 47)

จากการสำรวจพื้นที่ของผู้เขียน พบแนวลำรางขนาดเล็กวางตัวตามแนวเหนือ-ใต้บริเวณด้านหน้าพระอุโบสถวัดใหญ่ฯ ทางด้านทิศตะวันออก ปัจจุบันลำรางนี้ตื้นเขินเกือบหมดแล้ว แต่อาจเป็นไปได้ว่านี่คือแนวคลองชักน้ำจากคูเมืองเดิมเข้ามาสู่สระน้ำที่ตั้งอยู่ด้านใต้ของเขตพุทธาวาส ซึ่งเป็นเหมือนเครื่องกั้นแบ่งเขตพุทธาวาสและสังฆาวาสของวัด ข้อมูลของวัดจากหนังสือ *สมุดภาพศิลปกรรมวัดใหญ่สุวรรณาราม* จังหวัดเพชรบุรี (สุภัทรดิศ ดิศกุล และคณะ 2525) ระบุว่า ในอดีตสระน้ำดังกล่าวเคยมีความยาวถึง 240 เมตร หรือเท่ากับความยาวของพื้นที่วัดจากตะวันออกไปตะวันตก ซึ่งหากเป็นเช่นนั้น สระน้ำนี้จะทำหน้าที่แบ่งพื้นที่วัดเป็นฟากเหนือกับใต้แยกจากกันโดยสมบูรณ์ แต่ต่อมาในสมัยเจ้าอาวาสลำดับที่สอง ได้มีการถมสระน้ำนี้จนเหลือความยาวเพียง 80 เมตร และหลังจากนั้นได้มีการย้ายหมู่กุฏิสงฆ์เครื่องไม้ที่เคยตั้งอยู่ด้านหน้าพระอุโบสถในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ มาปลูกขึ้นใหม่ตรงบริเวณสระที่ถูกถมแล้ว การถมสระและย้ายกุฏิสงฆ์ อาจเกี่ยวข้องกับการที่คูเมืองเดิมเกิดตื้นเขิน จนหมดสภาพการเป็นเส้นทางน้ำและเส้นทางคมนาคมสายหลักสู่วัด จึงเหลือเพียงเส้นทางบกตามแนวถนนซึ่งขนานกับคูเมืองด้านเหนื่อดังกล่าว

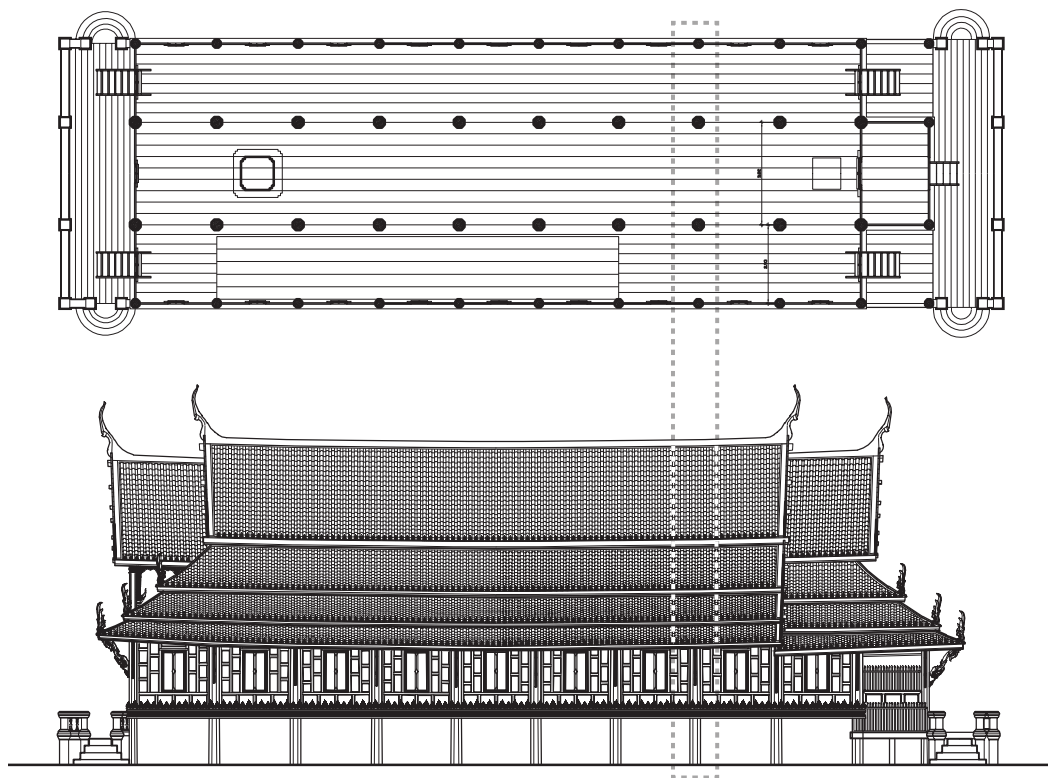
ภาพ 3 รูปด้านทิศตะวันออก-ตะวันตกของศาลาการเปรียญวัดใหญ่สุวรรณาราม แสดงความแตกต่างของมุขหลังคา ด้านทิศตะวันออกเป็นหลังคาซีกปีกนกธรรมดา (ซ้าย) กับมุขด้านตะวันตกเป็นหลังคาแบบมุขประเจ็ด (ขวา) (ภาพจาก ปองพล ยาศรี 2558, 230; โดยได้รับอนุญาตจากผู้เขียน)

ศาลาการเปรียญวัดใหญ่สุวรรณาราม: ข้อสังเกตจากรูปแบบสถาปัตยกรรม

งานศึกษาเกี่ยวกับวัดใหญ่สุวรรณารามในระยะหลังส่วนใหญ่เป็นงานศึกษาด้านประวัติศาสตร์ ศิลปะที่เน้นอภิปรายเกี่ยวกับการกำหนดอายุงานศิลปกรรมภายในวัด เป็นต้นว่า ธนิต อยู่โพธิ์ (2502) สันนิษฐานว่าภาพเขียนในพระอุโบสถวัดใหญ่ฯ น่าจะถูกเขียนขึ้นราวในครึ่งหลังของ พุทธศตวรรษที่ 22 (ระหว่างรัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถจนถึงสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง) สอดคล้องกับข้อเสนอที่ว่าพระอุโบสถของวัดมีอยู่ก่อนหน้าสมัยที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชปฏิสังขรณ์วัด ข้อเสนอในทำนองเดียวกันยังปรากฏในงานของมานพ อิศริเดช (2527) ที่กำหนดอายุภาพจิตรกรรมเทพชุมนุมในพระอุโบสถให้แคบลงไปอยู่ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ. 2481 - 2499) ส่วน เพื่อ หริพิทักษ์ และ อนันต์ วิริยะพินิจ (2531) ตั้งข้อสันนิษฐานว่าพระอุโบสถวัดใหญ่น่าจะมีอายุในสมัยพระนารายณ์ (พ.ศ. 2199 - 2231) หรือก่อนหน้านั้นขึ้นไปอีก

ในส่วนของอาคารศาลาการเปรียญ ซึ่งมีรูปแบบเฉพาะกล่าวคือจั่วหลังคาด้านตะวันตกทำเป็นทรงมุขประเจ็ดต่างจากด้านตะวันออกที่เป็นทรงจั่วธรรมดา (ภาพ 3) ทำให้มีการตั้งข้อสังเกตว่าอาจเป็นอาคารที่สร้างขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์การใช้งานอย่างอื่นมาก่อน โดยที่ผ่านมามีการตีความเชื่อมโยงกับตำนานของวัดและสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเคยมีตำแหน่งเป็นสังฆราชาเมืองเพชรบุรี และอาคารศาลาการเปรียญที่วัดใหญ่ฯ อาจเคยเป็นตำหนักเดิมของท่านและริ้อมาส่งเป็นศาลาการเปรียญเมื่อท่านมรณภาพแล้ว (กรมศิลปากร 2499, 26) ส่วนสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงพระดำริถึงพระอุโบสถและการเปรียญของวัดใหญ่ฯ เมื่อคราวเสด็จตรวจการคณะสงฆ์ในมณฑลราชบุรี พ.ศ. 2458 ว่าศาลาการเปรียญน่าจะเคยเป็นตำหนักของพระสังฆราชาประจำเมือง และสร้างขึ้นในพื้นที่โดยไม่ได้ย้ายมาจากที่อื่น (มหามกุฏราชวิทยาลัย 2537, 368-370) และ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เคยให้ข้อคิดเห็นโดยอิงกับเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์กรุงศรีอยุธยาว่า ศาลาการเปรียญวัดใหญ่ฯ น่าจะเคยเป็นตำหนักของเจ้าพระขวัญ พระราชโอรสของสมเด็จพระเพทราชา ซึ่งถูกสมเด็จพระเจ้าเสือ (ตั้งแต่ครั้งยังเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล) ปลงพระชนม์ในช่วงที่สมเด็จพระเพทราชาใกล้สวรรคต และต่อมาในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าเสือ จึงโปรดฯ ให้ริ้อมตำหนักเจ้าพระขวัญไปปลูกถวายไว้ที่วัดใหญ่ฯ (วรทัศน์ วัชรลี 2555)

จะเห็นว่า การตีความโดยเชื่อมโยงกับตำนานที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ยังไม่สามารถให้ข้อสรุปที่ชัดเจนเกี่ยวกับหน้าที่เดิมของศาลาการเปรียญวัดใหญ่ฯ อย่างไรก็ดี หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล และคณะ (2525) และ น. ณ ปากน้ำ (2527) ได้ตั้งข้อสังเกตตรงกันว่า ภายในอาคารศาลาการเปรียญวัดใหญ่ฯ พบร่องรอยของการกั้นผนังแบ่งห้องที่ปรากฏอยู่บนเสาช่วงที่สี่ (นับจากด้านหน้า) เนื่องจากลวดลายบนสองด้านของต้นเสาเดียวกันต่างแม่ลายกัน (ภาพ 4 และ ภาพ 5) แสดงว่าพื้นที่ภายในอาคารอาจเคยถูกแบ่งเป็นสองส่วนมาก่อน และน่าจะสอดคล้องกับข้อสันนิษฐานที่ว่าอาคารหลังนี้เคยทำหน้าที่เป็นท้องพระโรงในพระราชวัง และได้มีการรื้อผนังกั้นห้องออกไปต่อเมื่อเปลี่ยนหน้าที่เป็นศาลาการเปรียญแล้ว โดยยังทิ้งร่องรอยของโครงสร้างผนังในอดีตไว้ดังกล่าว

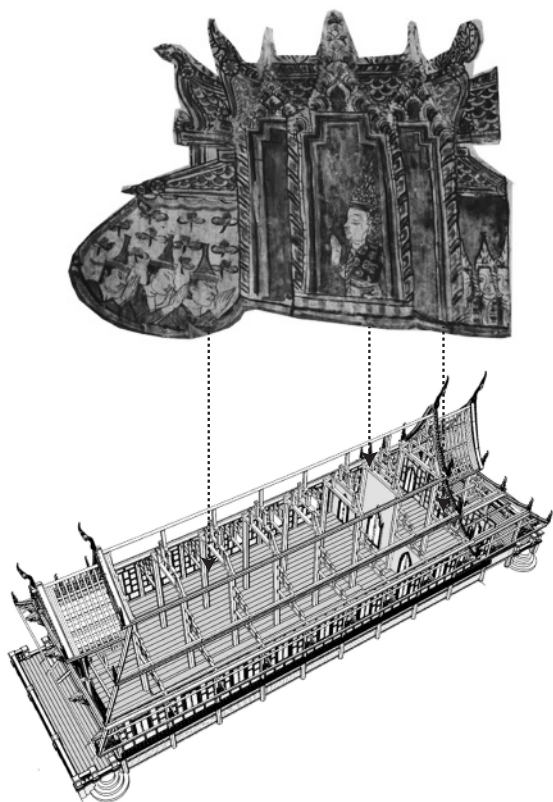
ภาพ 4 แนวเสาที่ปรากฏร่องรอยของผนังกันห้องในเสาชุดที่สี่
(ภาพจาก ปองพล ยาศรี 2558, 230; โดยได้รับอนุญาตจากผู้เขียน)

จากการสำรวจอาคารศาลาการเปรียญวัดใหญ่ฯ ในระหว่างการปฏิสังขรณ์ครั้งล่าสุด (พ.ศ. 2559) ซึ่งมีการเปิดโครงสร้างหลังคาออกทั้งหมด ผู้เขียนพบร่องรอยสำคัญเพิ่มเติมในบริเวณโครงสร้างหลังคาปีกนกตรงแนวเสาช่วงที่สี่ มีการเจาะช่องสำหรับใส่แผงไม้กันผนัง แตกต่างจากลักษณะโครงสร้างหลังคาปีกนกของเสาต้นอื่นๆ (ภาพ 6) ทำให้ยืนยันได้แน่ชัดขึ้นไปอีกว่าพื้นที่ภายในโถงอาคารเคยถูกแบ่งเป็นสองส่วนแยกจากกันด้วยผนัง โดยโถงด้านหน้ามีขนาดเล็กกว่าโถงด้านใน อนึ่ง ผู้เขียนได้ทำการศึกษาเปรียบเทียบการใช้สอยอาคารลักษณะนี้ในสมัยอยุธยาตอนปลาย จากตัวอย่างภาพจิตรกรรมภายในพระอุโบสถวัดเกาะแก้วสุทธาราม จังหวัดเพชรบุรี ซึ่งมีจารึกระบุปีที่เขียนภาพตรงกับ พ.ศ. 2277 สมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ (น. ณ ปากน้ำ 2527) และไม่ห่างไกลนักจากอายุของศาลาการเปรียญวัดใหญ่ฯ

ภาพ 5 (ซ้าย) ภาพเขียนลายทองที่เสาปรากฏแม่ลายต่างกัน (ภาพ: ตะวัน วีระกุล)
ภาพ 6 (ขวา) แนวเขาระ่องโครงสร้างไม้ที่ปรากฏร่องรอยการกันห้องถึงชุดหลังคา (ภาพ: ตะวัน วีระกุล)

ภาพจิตรกรรมดังกล่าวเขียนเป็นภาพอาคารมุขประเจ็ดที่ทำหน้าที่เป็นท้องพระโรง มีการแบ่งพื้นที่เป็นฝ่ายนอกและฝ่ายในโดยใช้ผนังกันแบ่งห้อง คล้ายการแบ่งพื้นที่แต่เดิมในศาลาการเปรียญวัดใหญ่ฯ (ภาพ 7) สนับสนุนข้อเสนอที่ว่าอาคารหลังนี้น่าจะเคยทำหน้าที่เป็นท้องพระโรงมาก่อน เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้รับพระราชทานตัวอาคารมาปลูกขึ้นใหม่ที่วัดใหญ่ฯ จึงมีการปรับแก้ลักษณะภายในให้เหมาะกับการใช้งานแบบใหม่ ซึ่งมีความเป็นไปได้ทั้งสองกรณีว่า ได้นำผนังกันห้องออกตั้งแต่แรก เพื่อเปิดพื้นที่ว่างภายในอาคาร สำหรับการใช้สอยอย่างสาธารณะภายในวัด หรือยังคงรักษามัน้ำกันห้องภายในอยู่เพื่อให้เหมาะกับการเป็นที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช กระทั่งภายหลังจากท่านมรณภาพแล้วจึงได้มีการถอดผนังกันห้องนี้ออกไป

ภาพ 7 ภาพจิตรกรรมผนังด้านสกัด
พระอุโบสถวัดเกาะแก้วสุทธาราม จังหวัดเพชรบุรี
แสดงภาพอาคารมุขประเจ็ดที่ใช้เป็นท้องพระโรง
มีลักษณะรูปทรงและการใช้พื้นที่ภายใน
สอดคล้องกับศาลาการเปรียญวัดใหญ่สุวรรณาราม
ก่อนที่จะมีการถอดชุดผนังกันกลาง
(ภาพถ่าย และ แบบสถาปัตยกรรมสามมิติ:
ตะวัน วีระกุล; ลิขสิทธิ์เป็นของผู้เขียนบทความ)

สำหรับพระตำราของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ว่าศาลาการเปรียญของวัดใหญ่ฯ อาจถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นตำหนักที่ประทับของสังฆราชาประจำเมืองเพชรบุรี โดยไม่ได้ถูกเคลื่อนย้ายมาจากที่อื่น ผู้เขียนได้ทำการค้นคว้าข้อมูลของลักษณะที่พักพระสงฆ์ในยุคสมัยใกล้เคียงกันเพื่อศึกษาเปรียบเทียบ โดยได้ทำการสำรวจอาคารที่มักเรียกกันว่า “กุฏิพระอาจารย์แสง” ตั้งอยู่ในวัดเขabanได้อริฐ เมืองเพชรบุรี ซึ่งเป็นอาคารก่ออิฐถือปูนทรงไทยหลังคามุงกระเบื้องกาบกล้วยหลังหนึ่ง เป็นไปได้ว่าอาจมีอายุย้อนไปถึงสมัยอยุธยาตอนปลาย รูปทรงอาคารทำเป็นชั้นเดียว รองรับด้วยฐานบัวแอ่นโค้ง มีขนาด 5.70 X 13.50 เมตร ถึงแม้ว่าลักษณะการแบ่งพื้นที่ใช้สอยภายในกุฏิสงฆ์หลังนี้จะอยู่ในแบบแผนที่เปรียบเทียบได้เพราะภายในกันแบ่งเป็นสองห้องแบบเดียวกับที่ศาลาการเปรียญวัดใหญ่ฯ แต่ก็มีขนาดพื้นที่ใช้สอยเล็กกว่าศาลาการเปรียญวัดใหญ่ฯ (ขนาด 9.50 X 30 เมตร) เป็นอัน

มาก หากอาคารศาลาการเปรียญวัดใหญ่ฯ เป็นอาคารที่สร้างเพื่อใช้เป็นที่ประทับของสังฆราชาประจำหัวเมือง ก็จะเป็นตำหนักพระราชาคณะที่ใหญ่โตที่สุดในประวัติศาสตร์ โดยมีขนาดใหญ่กว่าอาคารสมัยอยุธยาตอนปลายที่เชื่อกันว่าเป็นตำหนักของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ วัดพุทไธศวรรย์ ซึ่งตั้งอยู่ในกรุงศรีอยุธยาซึ่งเป็นราชธานีเสียอีก ข้อมูลเชิงเปรียบเทียบนี้ ทำให้เห็นความเป็นไปได้ว่าอาคารศาลาการเปรียญวัดใหญ่ฯ อาจเป็นอาคารที่สร้างเพื่อวัตถุประสงค์การใช้งานอย่างอื่นมาก่อน โดยเมื่อถูกย้ายมาปลูกขึ้นใหม่ที่วัดใหญ่ฯ ก็อาจถูกใช้เป็นที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าตากมอญหนึ่งก่อนที่จะปรับเปลี่ยนหน้าที่เป็นศาลาการเปรียญสืบเนื่องมาถึงปัจจุบัน

การปรับเปลี่ยนผังบริเวณเขตพุทธาวาสวัดใหญ่สุวรรณาราม

ศาลาการเปรียญ: สถาปัตยกรรมในแนวแกนประธานของเขตพุทธาวาสวัดใหญ่ฯ

จากงานศึกษาที่เคยมีมาแล้วก่อนหน้านี้ และจากการค้นคว้าของผู้เขียนดังได้กล่าวถึงข้างต้น ทำให้พอจะอนุมานได้ว่าศาลาการเปรียญคงเป็นสิ่งที่ก่อสร้างที่ถูกเพิ่มเติมเข้ามาใหม่ในผังเขตพุทธาวาสของวัดใหญ่ฯ ในคราวที่สมเด็จพระเจ้าตากมอญปฏิสังขรณ์วัด เมื่อราชสมัยสมเด็จพระเจ้าเสือ ช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 23 โดยที่อาคารหลังนี้มีฐานานุศักดิ์สูงมาแต่เดิม เนื่องจากเคยเป็นท้องพระโรงในพระราชวังมาก่อน จึงเป็นการเหมาะสมที่จะจัดวางตำแหน่งอาคารในผังของวัดให้อยู่ในแนวแกนเดียวกันกับอาคารประธานที่มีมาแต่เดิมคือพระอุโบสถ ซึ่งยิ่งขับเน้นความสำคัญของอาคารประวัติศาสตร์หลังนี้ให้โดดเด่นขึ้น และอาจเป็นความตั้งใจของผู้ปฏิสังขรณ์วัดคือสมเด็จพระเจ้าตากมอญด้วย

จากการสำรวจงานออกแบบและวางผังสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา ทั้งก่อนหน้าและในสมัยที่มีการปฏิสังขรณ์วัดใหญ่ฯ โดยสมเด็จพระเจ้าตากมอญ พบว่าไม่เคยมีการสร้างแบบแผนความสัมพันธ์ของกลุ่มอาคารในผังของวัด โดยจัดอาคารประเภทศาลาการเปรียญเข้าอยู่ในระเบียบแกนประธานของผังบริเวณมาก่อน โดยทั่วไป การออกแบบผังบริเวณวัดในสมัยอยุธยานั้น การเรียงตัวตามแนวแกนประธานของอุโบสถ-เจดีย์-วิหาร เป็นหลัก เช่น หลักฐานเก่าที่สุดอ้างถึงการก่อสร้าง "การเปรียญ" รวมอยู่กับอาคารอีกหลายประเภท ในคราวสถาปนาวัดไชยวัฒนาราม อยุธยา ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (กรมศิลปากร 2507) อย่างไรก็ตาม

จากการลงสำรวจผังพื้นที่วัดไชยวัฒนารามในปัจจุบันไม่พบร่องรอยของอาคารซึ่งน่าจะเป็น ศาลาการเปรียญปรากฏในแนวแกนประธานของวัด ทำให้เชื่อว่าอาคารอาจสร้างด้วยไม้และ ตั้งอยู่แยกส่วนออกไปจากแนวแกนของวัด หรือที่วัดโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ซึ่งมีหลักฐาน จากพงศาวดารว่าได้รับการสถาปนาขึ้นในรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าเสือ โดยประกอบด้วย สิ่งก่อสร้างหลากหลายประเภท ทั้งอุโบสถ วิหาร เจดีย์ การเปรียญ และกุฏิ (กรมศิลปากร 2507) ก็ไม่พบการจัดวางตำแหน่งศาลาการเปรียญในแนวแกนประธานของวัดเช่นเดียวกัน จากที่กล่าวมา สะท้อนให้เห็นว่าการวางตำแหน่งศาลาการเปรียญวัดใหญ่ฯ ในแนวแกน ประธานของวัด ณ ตำแหน่งซึ่งสามารถแทนค่าสถาปัตยกรรมที่มีฐานานุศักดิ์สูง อาจมีพื้นฐาน มาจากการประเมินคุณค่าพิเศษของอาคารหลังนี้ โดยสัมพันธ์กับประวัติที่มาของอาคารนอก เหนือจากเพื่อให้ทำหน้าที่เช่นศาลาการเปรียญทั่วไป

โดยทั่วไป “ศาลาการเปรียญ” เป็นประเภทอาคารโถงขนาดใหญ่สำหรับพระสงฆ์ใช้ ศึกษาทางปริยัติ และสำหรับฆราวาสใช้ฟังธรรมหรือทำบุญกุศลต่างๆ (โชติ กล้วยานมิตร 2539, 94) ลักษณะการใช้งานมุ่งใช้ประโยชน์ร่วมกันระหว่างพระกับฆราวาส โดยนิยมวางตำแหน่ง อาคารให้อยู่ใกล้กุฏิเพื่อเอื้อประโยชน์ต่อพระสงฆ์ หรืออยู่ในจุดที่เชื่อมได้กับพื้นที่สาธารณะ อื่นๆ เพื่อเอื้อต่อการใช้งานของฆราวาสด้วย (สมคิด จิระทัศนกุล และคณะ 2550) ต่างจากที่ตั้งของศาลาการเปรียญวัดใหญ่ฯ ที่ถูกตัดขาดจากเขตสังฆาวาสด้วยแนวสระน้ำที่กั้นแบ่งพื้นที่ วัด และในแง่ของการออกแบบผังบริเวณ แสดงให้เห็นถึงการเชื่อมความสัมพันธ์เชิงคุณค่า โดยตรงระหว่างศาลาการเปรียญกับพระอุโบสถ มากกว่ากับกลุ่มกุฏิสงฆ์ที่มีได้ตั้งอยู่ใน ตำแหน่งที่เข้าศูนย์กัน ทั้งนี้ ตามแบบแผนของผังเขตพุทธาวาสวัดในสมัยอยุธยาตอนปลาย ด้านหลังของพระอุโบสถควรเป็นที่ตั้งของพระเจดีย์ ดังนั้นในกรณีการวางผังบริเวณของ วัดใหญ่ฯ ศาลาการเปรียญจึงถูกให้ความหมายในระดับที่สามารถเปรียบเทียบในเชิงคุณค่า กับเจดีย์ได้ การที่ศาลาการเปรียญกลายมาเป็นหนึ่งในสิ่งก่อสร้างหลักประธานของวัดได้ เช่นนี้ ย่อมเกี่ยวข้องอย่างไม่ต้องสงสัย กับการที่อาคารหลังนี้เคยมีฐานานุศักดิ์เป็นท้อง พระโรงในพระราชวังมาก่อน

เปรียบเทียบ: สำนักช่างวัดใหญ่ฯ กับการปรับเปลี่ยนรูปแบบเชิงพื้นที่ภายในเขตพุทธาวาส

น่าเสียดายที่เราไม่มีข้อมูลว่าด้วยการบูรณปฏิสังขรณ์วัดใหญ่ฯ ภายหลังจากสมัยของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จนกระทั่งถึงในคราวปฏิสังขรณ์ใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในช่วงปฏิสังขรณ์คราวหลังนี้ นอกเหนือจากการถมสระน้ำและย้ายหมู่กุฏิสงฆ์ดังได้กล่าวถึงมาแล้ว ได้แก่การสร้างพระระเบียงล้อมรอบพระอุโบสถ หอระฆัง หอสดมภ์ ศาลา กำแพงวัด และซุ้มประตู โดยเป็นผลงานของช่างพื้นเมืองในสำนักวัดใหญ่ฯ เอง ภายใต้นิเทศของครุช่างมราชวาส ได้แก่ ชุนศรีวังยศ (ขันธ์ เกิดแสงศรี) ในสมัยที่พระครูมหาวิหาราภิรักษ์ (พุก) เป็นเจ้าอาวาส (ระหว่าง พ.ศ. 2410 – 2454) ทั้งนี้ ทำให้เห็นว่าการถ่ายทอดและพัฒนางานช่างในเมืองเพชรบุรี คงได้รับการฟื้นฟูขึ้นอย่างสำคัญในช่วงเวลานั้น จึงสามารถรวบรวมสรรพกำลังทำงานใหญ่ขนาดนี้ได้ โดยเฉพาะฝีมือเชิงช่างในการออกแบบและก่อสร้างพระระเบียงนี้ แม้แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังทรงเคยกล่าวยกย่องไว้เมื่อคราวเสด็จประพาสวัดใหญ่ฯ ร.ศ. 128 (พ.ศ. 2452) ดังนี้

....งานที่ได้ทำขึ้นใหม่ คือ ได้สร้างพระระเบียงล้อมพระอุโบสถ แต่เป็นความคิดที่แปลกใหม่ดีมาก จะถือเป็นศาลารายก็ได้ เป็นพระระเบียงก็ได้ เพราะเขาตัดขาดเป็นหลังๆ มีข้อฟ้าใบระกาหลังคาซ้อน ซ้อนสองชั้นทุกหลังลักษณะทำนองกุฏิล้อมวัดราชสิทธิ แต่แบบสวยงามดีกว่าวัดราชสิทธิเป็นอันมาก เป็นเหตุให้ต้องสืบหาผู้ซึ่งเป็นเจ้าความคิด ได้ตัวชุนศรีวังยศ (ขันธ์ เกิดแสงศรี) ซึ่งเป็นคนเจ้าพระยาสุรพันธ์ใช้ในการช่าง เป็นผู้ที่ได้บวชอยู่ในวัดนี้ก่อน คิดตัวอย่างแลจัดการก่อสร้างทั้งสิ้น....
(กรมศิลปากร 2499, 24)

อนึ่ง การสร้างพระระเบียงขึ้นล้อมรอบพระอุโบสถ ได้ทำให้เกิดการแบ่งแยกพื้นที่ภายในเขตพุทธาวาสขึ้นมาในอีกระดับหนึ่ง โดยนอกเหนือจากการขบเน้นความสำคัญของพระอุโบสถให้เด่นชัดมากขึ้นแล้ว ยังเป็นการกำหนดอาณาเขตระหว่างพื้นที่พระอุโบสถซึ่งถูกรับรู้ความหมายในฐานะเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ กับศาลาการเปรียญซึ่งในระยะหลังลงมาคงถูกใช้งานเป็นพื้นที่สาธารณะเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ด้วย พระระเบียงล้อมรอบพระอุโบสถวัดใหญ่ฯ มีลักษณะเป็นชุดอาคาร ประกอบด้วยซุ้มประตูทางเข้า ที่บนหน้าบันประดับด้วยลวดลายกนก และสัญลักษณ์รูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ กับศาลารายแยกจากกันเป็นหลังๆ แต่เชื่อมถึงกัน

ด้วยแนวกำแพงแก้วประดับใบเสมา หน้าบันศาลารายประดับลวดลายกนกและตราสัญลักษณ์รูปพระขรรค์ประดิษฐานในพาน เหนือขึ้นไปเป็นสัญลักษณ์เลขห้าไทยล้อมด้วยช่อชัยพฤกษ์ ภายในศาลาพระระเบียงประดิษฐานพระพุทธรูปนั่งเรียงเป็นอันดับโดยรอบพระอุโบสถจำนวน 117 องค์

พิจารณาด้วยหลักวิชาสถาปัตยกรรม การสร้างพระระเบียงอยู่ภายใต้เงื่อนไขจำกัด เนื่องจากผังบริเวณมิได้ถูกวางแผนแต่แรกจะให้มีสิ่งก่อสร้างขนาดใหญ่โตใดๆ อยู่ระหว่างพระอุโบสถกับศาลาการเปรียญ อาคารทั้งสองหลังจึงมิได้ตั้งอยู่ห่างจากกันมากนักตามแนวแกนประธาน ถ้าหากมีการสร้างระเบียงก่อล้อมพระอุโบสถ โดยทำหลังคาระเบียงให้เป็นผืนเดียวกันทั้งด้าน ก็จะเกิดทัศนียภาพปิดบังสายตาทำให้เกิดความรู้สึกน่าอึดอัด เมื่อเรามองจากมุขด้านตะวันออกของศาลาการเปรียญไปยังพระอุโบสถ การออกแบบพระระเบียงของขุนศรีวิชัย ที่ตัดขาดหลังคาระเบียงเป็นช่วงๆ จึงเป็นการเปิดพื้นที่อากาศให้ต่อเนื่องกันระหว่างพระอุโบสถกับศาลาการเปรียญ จึงนับเป็นอุบายอันแยบคายของท่านสถาปนิกผู้ออกแบบ ในการแก้ปัญหาทัศนียภาพในระยะกระชั้นระหว่างอาคารทั้งสองหลัง ในกรณีเฉพาะนี้ (ภาพ 8 และ ภาพ 9)

ทั้งนี้ อาจเป็นไปได้ที่การออกแบบการสร้างพระระเบียงล้อมรอบพระอุโบสถวัดใหญ่ฯ จะเป็นการรับแบบอย่างมาจากประเพณีในกรุงเทพฯ ที่มีตัวอย่างทำนองนี้จำนวนมาก เป็นต้นว่าที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดสุทัศนเทพวราราม และที่วัดอื่นๆ อีกหลายแห่ง ซึ่งย่อมแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ถ่ายทอดถึงกันทางด้านศิลปวัฒนธรรม ระหว่างราชธานีกับหัวเมืองภายนอกในช่วงเวลานั้นได้เป็นอย่างดี นอกจากนั้น การออกแบบการสร้างพระระเบียงที่วัดใหญ่ฯ ยังสะท้อนสำนึกของผู้ออกแบบในเรื่องการรับรู้ความหมายของพื้นที่ทางศาสนา ที่ควรต้องแยกขาดระหว่างอุโบสถอันเป็นพื้นที่เฉพาะของสงฆ์กับศาลาการเปรียญอันเป็นพื้นที่ใช้งานร่วมกันระหว่างสงฆ์กับฆราวาส ซึ่งต่างจากวิธีคิดในสมัยที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงปฏิสังขรณ์วัดดังได้กล่าวมาแล้ว และแสดงให้เห็นว่า ในบริบทของยุคสมัยที่ทำการปฏิสังขรณ์ ศาลาการเปรียญของวัดใหญ่ฯ คงมิได้ถูกรับรู้ความหมายแทนค่า “เจดีย์” ในแกนประธานของวัดซึ่งสัมพันธ์กับฐานานุศักดิ์เดิมของอาคารในฐานะที่เป็นท้องพระโรงอีกต่อไป

ภาพ 8 (บน) มุมมองภายในจากพระอุโบสถที่แสดงถึงการออกแบบระเบียงคตให้ต่อเชื่อมกับแกนอาคารเดิม โดยมีรูปแบบเป็นอาคารชุดแยกขาดจากกัน (ภาพ: ตะวัน วีระกุล)

ภาพ 9 (ล่าง) แสดงระยะที่กระชั้นของระเบียงคตที่สอดเข้าไปคั่นพื้นที่ระหว่างอุโบสถและศาลาการเปรียญ (ภาพ: ตะวัน วีระกุล)

การรับรู้ความหมายของพื้นที่แบบใหม่นี้ ยังสะท้อนให้เห็นในเหตุการณ์เมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส เสด็จมาที่วัดใหญ่ฯ เมื่อ พ.ศ. 2458 ในคราวนั้น ท่านเรียกประชุมคณะสงฆ์พร้อมกันในพระอุโบสถ ดังปรากฏในบันทึกว่า “เวลา 2 ทุ่มล่วงแล้ว เสด็จออกพระสงฆ์ในพระอุโบสถ พระสงฆ์เฝ้าถวายดอกไม้ธูปเทียน ประธานพระโอวาทเนื่องด้วยการปกครอง และประธานย่ำตามชั้น เวลายามเศษ เสด็จขึ้น” (มหามกุฏราชวิทยาลัย 2537, 466) ส่วนในการประทานธรรมเทศนาแก่ราษฎร สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงเลือกใช้พื้นที่บริเวณปะรำ ที่ลานด้านข้างศาลาการเปรียญนอกพระอุโบสถ กรณีนี้แสดงให้เห็นถึงลักษณะการแบ่งแยกพื้นที่ที่ชัดเจนว่า ด้านในพระอุโบสถถูกใช้เฉพาะในกิจของสงฆ์ ส่วนกิจกรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับราษฎร จะจัดขึ้นบริเวณด้านนอกพื้นที่อุโบสถ

สรุป: วัดใหญ่ฯ กับงานช่างเพชรบุรี

วัดใหญ่สุวรรณารามเป็นแหล่งรวมงานศิลปะสถาปัตยกรรมหลายยุคหลายสมัยที่สะท้อนให้เห็นการปรับเปลี่ยนทางกายภาพเขตพุทธาวาสของวัด ตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลายจนถึงราวประมาณสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เริ่มจากในสมัยแรกสร้างที่คงมีเฉพาะพระอุโบสถเป็นอาคารประธานของวัด ต่อมาในสมัยการปฏิสังขรณ์ใหญ่โดยสมเด็จพระเจ้าตากมโ ในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 23 ได้เพิ่มอาคารที่มีฐานานุศักดิ์สูงเทียบค่าได้เท่ากับพระเจดีย์ขึ้นมาในแนวแกนประธานของเขตพุทธาวาส คือท้องพระโรงที่ท่านผู้ปฏิสังขรณ์วัดได้รับพระราชทานมาจากราชสำนักกรุงศรีอยุธยา โดยยังไม่ชัดเจนในแง่หน้าที่การใช้งานว่าในระยะแรกอาคารได้เคยถูกใช้เป็นตำหนักของสมเด็จพระเจ้าตากมโมาก่อน หรือว่าได้ใช้เป็นศาลาการเปรียญของวัดมาตั้งแต่แรก อย่างไรก็ดี ไม่ว่าหน้าที่แต่แรกของอาคารภายหลังจากที่ย้ายมาที่วัดนี้แล้วจะเป็นอย่างไร อาคารหลังนี้ก็ทำหน้าที่ของศาลาการเปรียญในที่สุด เห็นได้จากการถอดฝักันห้องที่เคยใช้แบ่งพื้นที่ภายในเป็นสองส่วนออก เพื่อเปิดพื้นที่โล่งตลอดภายในอาคารสำหรับความสะดวกในการใช้งานของสาธุชน การออกแบบผังบริเวณของเขตพุทธาวาสซึ่งกำหนดให้พระอุโบสถกับศาลาการเปรียญอยู่ในแนวแกนหลักเดียวกันเช่นนี้ ได้กลายเป็นแบบแผนเฉพาะในเมืองเพชรบุรีต่อมาด้วย ดังพบตัวอย่างวัดที่มีผังบริเวณเช่นนี้

หลายแห่ง ซึ่งมีอายุอาคารภายหลังการปฏิสังขรณ์วัดใหญ่ฯ ในกลางพุทธศตวรรษที่ 23 ลงมา เช่น วัดเกาะแก้วสุธาราม วัดนาพรหม วัดขุนตรา วัดแรก และวัดลาด เป็นต้น

การปฏิสังขรณ์วัดใหญ่สุวรรณารามเป็นการใหญ่อีกครั้งหนึ่งในสมัยรัชกาลที่ 5 กระทำโดยกลุ่มช่างพื้นเมืองภายใต้การนำของขุนศรีวิชัย โดยในช่วงเวลานั้นวัดใหญ่ฯ คงพัฒนาตัวเองเป็นสำนักช่างแล้ว พร้อมๆ กับสำนักช่างในวัดอื่นๆ อีกหลายแห่งในเมืองเพชรบุรี ซึ่งได้ผลิตครูช่างคนสำคัญๆ ของสกุลช่างเพชรบุรีสืบต่อมา เช่น หลวงพ่อฤทธิ วัดพลับพลาชัย อาจารย์เป้า วัดพระทรง ครูพิณ อินฟ้าแสง ครูเลิศ พ่วงพระเดช ครูหวล ตาละวันนา (นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว 2550) งานปฏิสังขรณ์วัดใหญ่ฯ ภายใต้การนำของขุนศรีวิชัย พยายามรักษามรดกสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมในวัดซึ่งสืบทอดมาตั้งแต่สมัยอยุธยาให้ยังคงสภาพดั้งเดิมโดยทำการบูรณะให้แข็งแรงมั่นคงขึ้น ขณะเดียวกันก็สร้างสิ่งใหม่ภายใต้รูปแบบศิลปกรรมที่อิงกับสกุลช่างเมืองหลวงอย่างกลมกลืน ทั้งนี้ ยังได้แสดงนวัตกรรมใหม่ในด้านการออกแบบพระระเบียง ซึ่งมีข้อจำกัดทั้งเชิงพื้นที่และองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมเดิม โดยช่างสามารถแก้ปัญหาได้อย่างชาญฉลาด ในการแบ่งแยกพื้นที่พระอุโบสถให้เป็นเอกเทศต่างหากจากศาลาการเปรียญที่ตั้งกระชั้นอยู่ในแนวแกนเดียวกัน โดยยังคงรักษาสุนทรียัติน์ของความต่อเนื่องของพื้นที่และการไหลเวียนของอากาศระหว่างอาคารทั้งสองหลังไว้ได้

การแบ่งแยกพื้นที่ดังกล่าว สะท้อนให้เห็นความรับรู้ในเชิงพื้นที่ที่แบ่งแยกระหว่างพระอุโบสถกับศาลาการเปรียญ โดยพระอุโบสถเป็นพื้นที่เฉพาะสำหรับสงฆ์ ส่วนอาคารศาลาการเปรียญเป็นพื้นที่สาธารณะ อนึ่ง ฝีมือช่างเพชรบุรีทั้งในด้านการรักษาของเก่าและการรังสรรค์สิ่งใหม่ โดยเฉพาะในกรณีของการปฏิสังขรณ์วัดใหญ่สุวรรณาราม ซึ่งปรากฏเป็นที่จับพระทัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนถึงกับมีพระราชหัตถเลขาชมเชยไว้เป็นที่ปรากฏดังกล่าวแล้วข้างต้น อาจสร้างชื่อเสียงขจรขยายให้กับช่างเพชรบุรีเป็นอันมาก ทำให้บรรยากาตงานช่างเพชรบุรีในช่วงเวลานั้นคึกคัก และมีการประกวดประชันกันมากระหว่างสำนักช่าง ทำให้เกิดการสร้างสรรค์ผลงานจากฝีมือช่างเหล่านั้นจำนวนมากและเป็นมรดกวัฒนธรรมของเมืองเพชรบุรีสืบทอดมาจนถึงทุกวันนี้

รายการอ้างอิง

เอกสารชั้นต้นที่ได้รับการเผยแพร่เป็นสาธารณสมบัติ
ตามมาตรา 19 และมาตรา 20 แห่งพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537

กรมศิลปากร. 2507. *ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 82 เรื่อง พระราชพงศาวดารกรุงสยามจากต้นฉบับของบริติชมิวเซียมกรุงลอนดอน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ก้าวหน้า. <https://th.wikisource.org/wiki/พระราชพงศาวดารกรุงสยามฉบับบริติชมิวเซียม>. สืบค้นวันที่ 31 ตุลาคม 2559.

กรมศิลปากร. 2471. *ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 49 เรื่อง จดหมายเหตุของมองซิเออร์เซเบร์ต ราชทูตฝรั่งเศส ซึ่งเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีในกรุงสยาม ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช*. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ มหาอำมาตย์โท พระยาพิชฌาย์ปทุมมาตย์ (สุหร่าย วัชรากัย) เมื่อปีมะโรง พ.ศ. 2471. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ศรีกรุง. https://th.wikisource.org/wiki/ประชุมพงศาวดาร_ภาคที่_๔๙. สืบค้นวันที่ 31 ตุลาคม 2559.

เอกสารภาษาไทย

กรมศิลปากร. 2499. *พระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเสด็จประพาสสมณทลราชบุรี ในปีระกา ร.ศ. 128 (พ.ศ. 2452)*. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ร.ต.อ. ประธาน โชติวรธณ ณ เมรุวัดสัตตนารถปริวัตร จังหวัดราชบุรี 2 ธันวาคม 2499. พระนคร: กรมศิลปากร.

ฉลอง สุนทรวาณิชย์ (บรรณาธิการ). 2550. *สมุดราชบุรี พ.ศ. 2468*. กรุงเทพฯ: สมาคมมิตรภาพญี่ปุ่น-ไทย ด้วยความร่วมมือของสถาบันจักรวาลวิทยา.

โชติ กัลยาณมิตร. 2539. *สถาปัตยกรรมแบบไทยเดิม*. กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์.

ธนิศ อยู่โพธิ์. 2502. *วิวัฒนาการแห่งจิตรกรรมฝาผนังของไทย สถานจิตรกรรมฝาผนัง สารบาญภาพจิตรกรรมฝาผนัง*. พระนคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร.

น. ณ ปากน้ำ (บรรณาธิการ). 2527. *วัดใหญ่สุวรรณาราม*. กรุงเทพฯ: บริษัท วิคตอรีเพาเวอร์พอยท์ จำกัด.

- นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว. 2550. *เล่าเรื่องเมืองเพชร*. กรุงเทพฯ: พิมพ์คำ.
- บุญมี พิบูลย์สมบัติ. 2508. *ประวัติสังเขป วัดใหญ่สุวรรณาราม จังหวัดเพชรบุรี*. พระนคร: ร.พ. สหกรณ์ขายส่งแห่งประเทศไทย.
- ปองพล ยาศรี. 2558. "การศึกษาโครงสร้างศาลาการเปรียญ วัดใหญ่สุวรรณาราม." *วารสารหน้าจั่ว* (12): 224-249.
- เพื่อ หริพิทักษ์ และ อนันต์ วิริยะพินิจ. 2531. *การศึกษาวิเคราะห์ภาพจิตรกรรมฝาผนังของไทย*. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- มานพ อิศรีเดช. 2527. "การศึกษาจิตรกรรมฝาผนังสมัยอยุธยา สกุลช่างเพชรบุรี วัดใหญ่สุวรรณาราม." *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ คณะโบราณคดี, มหาวิทยาลัยศิลปากร*.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. 2537. *สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เสด็จตรวจการณคณะสงฆ์ พ.ศ. 2455 - 2460*. พิมพ์ถวายเป็นที่ระลึกในการพระราชทานเพลิงศพพระพรหมมุนี (บุญญารามเถร วิชฌัย บุญมาก) ณ เมรุหลวง หน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 10 มิถุนายน 2537, บรรณาธิการโดย สุขชวน์พลอยชุม. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์.
- วรทัศน์ วัชรวิสี. 2555. *คึกฤทธิ์กับศาสนา*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ดอกโมกและวสี ครีเอชั่น.
- สมคิด จิระทัศนกุล, โชติมา จตุรวงศ์ และ ชาญวิทย์ สรรพสิริ. 2548. "รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของวัดในชุมชนท้องถิ่น." (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สุภัทรดิศ ดิศกุล. ม.จ., พิบูล ศุกกิจวิไลซการ และ สันติ เล็กสุขุม (บรรณาธิการ). 2525. *สมุดภาพศิลปกรรมวัดใหญ่สุวรรณาราม จังหวัดเพชรบุรี*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์.